
ЦИНА А.Ю.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
технологічної освіти

ЦИНА В.І.,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної
педагогіки та андрагогіки

ВОЛИК І.А.,

аспірант, кафедра загальної
педагогіки та андрагогіки

ЗАХАРОВ В.С.,

аспірант, кафедра загальної
педагогіки та андрагогіки

САВЧЕНКО А.Г.,

аспірантка, кафедра теорії і методики
технологічної освіти,
Полтавський національний
педагогічний університету
імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

The article defines the essence and structure of the phenomenon “spiritual maturity of teachers”, substantiates the concept of spiritual maturity of future teachers, identifies components, criteria, indicators and characterizes the levels of spiritual maturity, substantiates the stages and pedagogical technologies of its development in future teachers in higher education.

Key words: future teacher, spiritual maturity, stages of development, pedagogical technologies.

У статті визначено сутність та структуру феномену «духовна зрілість учителя», обґрунтовано концепцію розвитку духовної зрілості майбутніх учителів, визначено компоненти, критерії, показники та схарактеризовано рівні духовної зрілості, обґрунтовано етапи та педагогічні технології її розвитку у майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: майбутній учитель, духовна зрілість, етапи розвитку, педагогічні технології.

В статье определены сущность и структуру феномена «духовная зрелость учителя», обоснована концепция развития духовной зрелости будущих учителей, определены компоненты, критерии, показатели и охарактеризованы уровни духовной зрелости, обоснованно этапы и педагогические технологии ее развития у будущих учителей в педагогических учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: будущий учитель, духовная зрелость, этапы развития, педагогические технологии.

Вступ. Головною фігурою сучасної освіти є педагог, до якого висувають підвищені вимоги щодо вирішення актуальних проблем суспільства, а також забезпечення інновацій і конкурентоспроможності всіх сфер його життєдіяльності. Інноваційний розвиток вітчизняної педагогічної освіти, відповідно до світових стандартів, сприятиме, згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2020 року, істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості і суспільства. Рівень досягнення вчителем результатів своєї діяльності й обізнаність щодо шляхів реалізації власних планів визначається його зрілістю. Уміння правильно приймати рішення, відповідально ставитися до себе, інших і довкілля є ознаками зрілості. Характерними рисами зрілої особистості є творчий підхід до справи, розуміння інших і толерантність. Запити ринку сучасної галузі освіти до професійної мобільності особистості вчителя окреслюють нові принципи його духовної зрілості, що робить актуальним визначення сутності, структури й особливостей розвитку духовної зрілості майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних педагогічних дослідженнях висвітлено такі аспекти духовного розвитку майбутніх учителів, як: зрілість особистості (Б. Ананьев, Л. Анциферова, Ю. Бардін, О. Ганжа, Т. Гусева, В. Радул, О. Штепа); духовна зрілість (Ю. Гільбух, У. Джемс, Б. Братусь, В. Рибалка, Т. Шибутані та ін.); розвиток духовної зрілості на ґрунті гуманістичного напрямку в теорії особистості (А. Маслоу, К. Роджерс); технологічний підхід у професійній підготовці (В. Беспалько, А. Грітченко, О. Коберник, О. Комар, М. Мартинюк, І. Підласий, О. Пометун, Г. Селевко, С. Ткачук); структурно-функціональні аспекти духовно зрілої професійно-педагогічної діяльності (К. Аблханова-Славська, Л. Божович, Г. Ващенко, А. Макаренко, А. Петровський, А. Реан, В. Сухомлинський).

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання розвитку духовної зрілості майбутнього вчителя засобами сучасних

педагогічних технологій досі залишаються відкритими. Зокрема, потребують розгляду аспекти інтеграції концептуальних та технологічних засад розвитку духовної зрілості майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного закладу вищої освіти.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень, якості професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічних ЗВО дозволили виявити суперечність між необхідністю впровадження ефективних педагогічних технологій розвитку духовної зрілості майбутніх учителів у педагогічний процес і недостатньою обізнаністю викладачів із концептуальними засадами їх відбору для застосування у професійній діяльності.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні системи педагогічних технологій розвитку духовної зрілості майбутніх учителів.

Відповідно до мети дослідження визначено основні його завдання: визначити сутність та структуру феномену «розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя»; обґрунтувати концепцію розвитку духовної зрілості майбутніх учителів; з'ясувати психолого-педагогічні основи розвитку духовної зрілості; визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні духовної зрілості як результату особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів; спроєкувати та апробувати етапи розвитку духовної зрілості майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти; обґрунтувати систему педагогічних технологій духовного розвитку майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти.

Для вирішення поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку використано комплекс таких взаємопов'язаних та адекватних меті й завданням дослідження методів:

теоретичні методи – аналіз, класифікація, узагальнення теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі філософії, соціології, педагогіки, психології для вивчення сутності, структури й особливостей розвитку духовної зрілості майбутнього вчителя; психолого-педагогічних джерел для визначення термінологічного апарату дослідження; порівняння, синтез різних концептуальних підходів щодо розвитку зрілості особистості для розробки концептуальних засад розвитку духовної зрілості майбутніх учителів; систематизація теоретичних та емпіричних даних для обґрунтування психолого-педагогічних основ розвитку духовної зрілості майбутніх учителів;

емпіричні методи – спостереження, вивчення педагогічної практики, експеримент (констатувальний) та кореляційний аналіз його результатів з метою встановлення рівнів розвитку духовної зрілості майбутнього вчителя;

методи математичної статистики з метою відображення педагогічного явища в кількісних показниках, відстеження тенденцій в якісних змінах рівнів розвитку духовної зрілості майбутніх учителів.

Результати досліджень. У контексті дослідження з'ясуємо змістову частину складових понять «розвиток», «духовний розвиток», «зрілість», «духовна зрілість» як провідних складових феномена «розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя».

Аналіз психологічних джерел (І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко, К. Платонов, В. Рибалка) дозволив дійти висновку, що межах даного дослідження поняття *розвиток* розглядається як соціально-феноменологічний процес і результат закономірних змін особистісно-професійних новоутворень майбутніх учителів, які спрямовуються впливом освітнього простору педагогічного закладу вищої освіти, власною активністю особистості, визначають її духовну, розумову зрілість, свідомість та культуру.

У результаті узагальнення суб'єктного (К. Альбуханова-Славська, Б. Братусь, А. Брушлинський, У. Джемс, Л. Мітіна), діяльнісного (П. Жане, В. Рибалка, С. Рубінштейн), професіографічного (Є. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін) та акмеологічного (О. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна) підходів встановлено, що феномен «духовний розвиток» визначається як усвідомлення майбутнім педагогом власної міжлюдської моральної позиції, за яку він несе відповідальність і підтверджує своїми вчинками, процес досягнення ним найвищого ступеня особистісного розвитку у вирішенні життєвих і освітньо-професійних ситуаціях, організований на багатоконцептуальних засадах індивідуалізованої освітньо-професійної діяльності.

Аналіз філософського (С. Іконнікова, О. Конт, Л. Коган і Ю. Бардин), соціологічного (С. Поліщук, В. Радул, Г. Яворська), акмеологічного (А. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна), психологічного (Е. Еріксон, Л. Колберг, А. Маслоу, К. Платонов, К. Роджерс) підходів до поняття «*зрілість*» дає можливість визначити її як інтегративний показник якості особистості, як неперервний процес і результат розвитку її станів на різних етапах життя людини, що характеризується найвищими особистісними досягненнями повноцінної духовної, інтелектуальної та фізичної самоактуалізації, самореалізації та саморозвитку якісних ознак і повною реалізацією та стабілізацією здібностей особистості як складників її інтегрованості в соціум.

Дослідження поняття «духовна зрілість» в роботах Б. Братуса, Ю. Гільбуха, І. Ільїна, В. Рибалки, Т. Шибутані дало нам змогу визначити «*духовну зрілість*» майбутнього вчителя як процес і результат особистісно-професійного розвитку інтегрованої якості, що характеризується здатністю до психологічної близькості з іншими людьми, що включає такі особистісні якості як доброзичливість у ставленні до людей, емпатію, уміння слухати, потребу в духовній близькості з іншими людьми.

Зазначені вище твердження покладено в основу авторського формулювання нами поняття «розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя» як

становлення усвідомлення майбутнім педагогом власної міжлюдської моральної позиції, за яку він несе відповідальність і підтверджує своїми вчинками, досягнення ним найвищого ступеня розвитку таких інтегративних якостей найвищих особистісних досягнень: близькість, контактність, потреба у спілкуванні, піклуванні та повага до інших, колективізм, відкритість і доброзичливість у ставленні до людей, терпимість і толерантність, емпатія та глибинність переживань, гармонія з оточенням, розуміння сенсу життя, потреба у духовній близькості з іншими.

Пояснення сутності духовної зрілості та її прогнозування визначалося наявними структурними концепціями розвитку зрілості особистості, розробленими світовою персонологією у психодинамічній теорії особистості З. Фрейда, індивідуальній теорії особистості А. Адлера, гуманістичній теорії особистості Е. Фромма, соціокультурній теорії особистості К. Хорні, диспозиційній теорії особистості Г. Олпорта, его-теорії особистості Е. Еріксона, аналітичній теорії особистості К. Юнга, гуманістичному напрямі теорії особистості А. Маслоу, феноменологічному напрямі теорії особистості К. Роджерса й ін. [7].

Розуміння завдань і способів розвитку духовної зрілості майбутнього вчителя здійснюється за двома підходами: психологічним і педагогічним. Предметом психологічного вивчення у цьому явищі став процес і результат розвитку особистості, з'ясування наявних і потенційно можливих особистісно-професійних якостей в умовах особистісно зорієнтованої професійної підготовки та визначення вихідних рівнів сформованості особистісно-професійних якостей у майбутніх учителів. Педагогічний підхід до визначення завдань і способів розвитку духовної зрілості особистості передбачав обов'язкове з'ясування особистісно-професійних якостей майбутнього вчителя для його відповідності вимогам державних освітніх стандартів, розробку педагогічних технологій з відповідними прийомами та способами формування важливих особистісно-професійних якостей майбутнього вчителя.

Для визначення стану розвитку духовної зрілості студентів обґрунтовано критерії, показники та схарактеризовано його рівні [8]. Міру розвитку духовної зрілості майбутніх учителів охарактеризовано рівнями її сформованості за критерієм продуктивності освітньо-професійної діяльності та розвитку професійно-значущих якостей: за ставленням до інших учасників освітньо-професійної діяльності. Міру інтенсивності вияву цих ознак визначено показниками духовної зрілості.

У дослідженні запропоновано авторський діагностичний інструментарій визначення рівнів духовної зрілості у вигляді опису якісних показників міри вияву її сформованості.

Схарактеризовано п'ять рівнів розвитку духовної зрілості майбутніх учителів: 50–54 бали – задовільний рівень; 55–64 бали – достатній рівень; 65–79

балів – добрий рівень; 80–89 балів – дуже добрий рівень; 90–100 балів – відмінний рівень [1; 5].

Для *відмінного* рівня розвитку духовної зрілості майбутніх учителів є характерною гармонія з оточенням, розуміння сенсу життя, потреба у духовній близькості з іншими. Для *дуже доброго* рівня розвитку духовної зрілості майбутніх учителів характерна близькість, контактність, потреба у спілкуванні, піклуванні та повазі до інших. Для *доброго* рівня розвитку духовної зрілості майбутніх учителів характерною є емпатія та глибинність переживань. Для *достатнього* рівня розвитку духовної зрілості майбутніх учителів характерні відкритість, терпимість і толерантність. *Задовільний* рівень розвитку духовної зрілості майбутніх учителів характеризується виявами колективізму і доброзичливості у ставленні до людей.

Констатувальне діагностування, яким було охоплено 311 студентів педагогічних закладів вищої освіти України, дало нам змогу виявити, за допомогою кількісно-якісного аналізу даних, негативну динаміку рівнів розвитку компонентів духовної зрілості, коли на всіх рівнях, окрім задовільного, відбулася їхня регресія. Так, кількість студентів, які виявили відмінний рівень зменшилася з першого курсу бакалаврського ступеня до другого курсу освітнього ступеня магістра (за 5,5 років навчання) з 17,7% до 13,8%; кількість студентів, що виявили дуже добрий рівень зменшилася з 22,9% до 15,4%; на доброму рівні таке зменшення сталося з 22,7% до 18,8%; а на достатньому рівні негативна динаміка відбулася в межах від 20,3% до 18,7%. І лише на найнижчому достатньому рівні динаміка розвитку компонентів духовної зрілості мала позитивне зростання з 13,1% до 18,6%.

Регресивна динаміка розвитку під час професійної підготовки компонентів духовної зрілості майбутніх учителів указує на відсутність позитивних змін за цими компонентами, причому рівень духовної зрілості за час професійної підготовки у закладах вищої освіти практично залишається суттєво незмінним. Отримані результати підтверджують існування зазначеної Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2020 року проблеми зниження суспільної моралі, духовності, культури поведінки частини студентської молоді внаслідок відсутності цілісної системи духовного розвитку і соціалізації молоді.

Виходячи із того, що визначальними чинниками розвитку духовно зрілої особистості майбутнього фахівця є соціально-економічні вимоги суспільства, нами було здійснено визначення суспільних очікувань щодо складових особистісно-професійної зрілості вчителя та ступеня відповідності їм студентів педагогічного закладу вищої освіти. Для цього нами було здійснено соціологічне опитування 636 осіб із різних соціальних, професійних і вікових груп. Кожним учасником опитування було здійснено ранжування складових особи-

стісно-професійного розвитку вчителя за ступенем їхньої суспільної значущості. Проведене опитування виявило серед найбільш затребуваних компонентів особистісно-професійного розвитку вчителів такі з них, як життєво-професійна, соціальна та громадянська зрілість, самостійність особистості. Натомість, духовна зрілість зайняла 5 місце за суспільною значущістю серед складових особистісно-професійного розвитку вчителя.

Невисокий суспільний ранг такого важливого вияву особистісно-професійного розвитку, як духовна зрілість ми пояснюємо недостатнім розвитком у суспільстві стійких переконань, незадоволеністю членів суспільства своїми особистісними якостями, недостатньою впевненістю у своїх можливостях. Здебільшого члени нашого суспільства надають перевагу прагматичному над духовною близькістю з іншими його членами, виявляють недостатній рівень духовної та гуманістичної моралі та характеризуються частою відсутністю власної життєвої філософії.

Аналіз отриманих у ході проведеного констатувального дослідження результатів зрізу вказує на те, що наявні традиційні підходи до розвитку духовної зрілості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є недостатньо ефективними, потребують концептуального коригування та відповідної організації за спеціально підібраними педагогічними технологіями.

На основі узагальнення структури зрілої діяльності особистості спроектовано поетапний розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя; методологічні підходи до розвитку зрілості особистості (психодинамічний, аналітичний, соціокультурний, диспозиційний, біхевіористичний, когнітивний, гуманістичний, феноменологічний та соціально-психологічний) [7]; етапи духовного розвитку (адаптації, індивідуалізації та інтеграції) [4]; педагогічні технології розвитку духовної зрілості (технології адаптації до умов освітньо-професійної діяльності; технології індивідуалізації та її фіксації в освітньо-професійній діяльності; технології інтеграції майбутніх учителів до освітньо-професійного простору) [6]; очікуваний результат – індивідуальний стиль духовно зрілої діяльності педагога. Розвиток духовної зрілості майбутніх учителів обіймав три провідні етапи: адаптації, індивідуалізації та інтеграції [3], кожен із яких мав відносно стабільні часові відрізки професійної підготовки у порівняно сталих освітніх просторах (абітурієнт, підготовка молодшого спеціаліста, бакалавр, магістр, молодий спеціаліст тощо).

Метою першого етапу становлення духовної зрілості – адаптації – було активне опанування майбутніми вчителями чинних на окремих етапах і формах допрофесійної підготовки нормативних вимог освітньо-професійної діяльності. У майбутнього вчителя виникала об'єктивна потреба оволодіти єдиними для всіх вимогами освітнього простору, максимально адаптуючись на даному етапі (формі організації) професійно-педагогічної підготовки. В

освітньому просторі етапу адаптації на кожному конкретному ступені чи формі організації професійної підготовки створювалися сприятливі умови для формування таких особистісно-професійних якостей, яких в індивіда до цього не було, але вони вже наявні або перебувають у процесі становлення в інших учасників навчально-професійної діяльності та відповідають нормативному рівневі вимог державних освітніх стандартів.

Другий етап – індивідуалізації – характеризувався активізацією пошуку засобів і способів вираження майбутніми вчителями своєї індивідуальності та її фіксацією у навчально-професійній діяльності. Реалізуючи потребу щодо ідеального представлення себе в освітньому просторі, майбутній учитель мобілізував власний особистісно-професійний потенціал для вияву своєї індивідуальності, демонструючи обізнаність, сміливість, успіхи в окремих видах освітньо-професійної діяльності, особливу манеру вирішення навчально-професійних завдань. Таким чином, студент інтенсифікував у референтному для нього освітньо-професійному просторі пошук осіб, здатних забезпечити йому оптимальну персоналізацію.

Третій етап – інтеграції – характеризувався взаємотрансформаціями духовної зрілості особистості й освітнього простору: передбачалося прийняття освітнім простором індивідуальних особистісно-професійних виявів особистості або трансформація цього простору згідно з індивідуальними прагненнями майбутніх учителів. Освітнім простором схвально приймалися та культивувалися лише ті демонстровані особистістю індивідуальні особливості, які для цього простору є прийнятними та відповідають цінностям зрілої професійно-педагогічної діяльності, освітнім стандартам і сприяють успішній спільній освітньо-професійній діяльності всіх учасників професійної підготовки. Виявом інтеграції було не стільки приведення майбутнім учителем своєї потреби у персоналізації у відповідність до потреб освітнього простору, скільки освітній простір трансформував свої потреби відповідно до потреб індивіда, який виявляє таким чином лідерську позицію.

Поетапний розвиток духовної зрілості майбутнього спеціаліста передбачає взаємовплив знань і вмінь, а також генетично та соціально заданих особистісних якостей: на першому адаптивному етапі знання та вміння визначають розвиток особистісних якостей; на етапі індивідуалізації відбувається їхній рівнозначний взаємовплив; на заключному етапі інтеграції особистісні якості виступають джерелом саморегуляції як усвідомленої потреби у поповненні й оновленні професійних знань і вмінь.

Входження упродовж професійно-педагогічної підготовки до кількох передбачених державними освітніми стандартами відносно стабільних та референтних для майбутніх учителів освітніх просторів обумовлює багаторазові їх зміни за час професійно-педагогічної діяльності, які здатні як кон-

структивно, так і деструктивно впливати на розвиток духовної зрілості особистості, створюючи її достатньо стійку індивідуальну структуру.

Ступеневі освітні простори педагогічного закладу вищої освіти, у яких здійснюється розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя, є відносно стабільними внаслідок постійних нормативних, змістових та організаційно-методичних змін. Вони розкривають перед студентами нові етапи та рівні особистісно-професійного зростання, включаючи майбутніх педагогів у нові освітньо-професійні ситуації та міжособистісні взаємини.

Доведено, що ефективність розвитку духовної зрілості майбутніх учителів визначається використанням, відповідно до етапів їхньої адаптації, індивідуалізації та інтеграції до умов освітнього простору, системи педагогічних технологій, які повинні відповідати вимозі сензитивності – вибіркової чутливості, сприйнятливості студентів на кожному етапі розвитку до зовнішніх впливів освітнього простору педагогічного закладу вищої освіти.

Технології адаптації забезпечують засвоєння чинних професійних норм й опанування тими прийомами та засобами навчально-професійної діяльності, якими володіють інші її суб'єкти на рівні, хоча б мінімально необхідному для опановуваної кваліфікації вимог державних освітніх стандартів. Відповідно до методологічних підходів щодо розвитку особистості та з урахуванням провідних ознак етапу адаптації у дослідженні визначено групу педагогічних технологій розвитку духовної зрілості шляхом адаптації майбутніх учителів до умов освітньо-професійного простору: технології особистісно орієнтованого навчання та педагогіки співробітництва [6].

Застосування технологій педагогіки співробітництва сприяло розвитку духовної зрілості укріпленням у студентів віри у власні сили та відчуття підтримки з боку всіх учасників освітньо-професійної діяльності. Створення творчої пізнавальної атмосфери у вигляді привабливих для студентів умов навчання у зоні їхнього найближчого освітньо-професійного розвитку та реалізація закладених у майбутніх учителях можливостей позитивного професійно-педагогічного зростання й духовного вдосконалення забезпечувалося у нашому дослідженні залученням студентів до виконання при опануванні навчальними дисциплінами індивідуальних довгострокових дослідницьких завдань у вигляді освітньо-продуктивних проектів, спрямованих на покращення життя суспільства шляхом здійснення вибору серед наданих освітньо-професійних послуг.

Завдяки використанню технологій особистісно орієнтованого навчання вдалося досягти визнання студентами їхньої суб'єктності та можливості вільного розвитку освітньо-професійної діяльності. Особливу цінність тут мали ті ідеї та моделі вияву духовних сил, які регулярно програвалися студентством у повсякденній освітній діяльності.

На другому етапі особистісно-професійного розвитку – індивідуалізації – було реалізовано групу педагогічних *технологій індивідуалізації* освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів, які активізували пошук засобів і способів вираження студентами своєї індивідуальності та її фіксації у навчально-професійній діяльності. Реалізація потреби ідеального представлення себе в освітньо-професійному просторі мобілізувала власний особистісно-професійний потенціал студента для вияву своєї індивідуальності за допомогою наступної групи педагогічних технологій формування духовної зрілості: авторська технологія викладання навчальних дисциплін В. Ільїна, технологія освітніх парків М. Балабана, технологія колективного способу навчання М. Мкртчяна, технологія цілісної моделі вільної освіти Т. Войтенко, інтерактивні технології тренінгів особистісного зростання [6]. Бережне ставлення до авторських думок студентів, їх оприлюднення та посилення на їхні оригінальні авторські ідеї, взаємини співробітництва та взаємодопомоги із викладачами у режимі приватного студійного спілкування, організація вправ у внутрішніх організмичних відчуттях в ході міжособистісної взаємодії, індивідуальний темп і вибір рівня складності освітньо-професійної діяльності, вільне об'єднання у спільній освітньо-професійній діяльності та представлення атестацій у вигляді резюме особистісних освітньо-професійних досягнень сприяло зростанню задоволеності студентів взаєминами з учасниками освітнього простору.

На завершальному етапі особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів – етапі їхньої інтеграції до освітнього простору – було застосовано педагогічні технології *інтеграції*, які забезпечували приведення індивідуальних відмінностей студентів у відповідність до вимог освітнього простору вищого педагогічного навчального закладу або конструктивної зміни цього простору згідно з індивідуальними освітньо-професійними прагненнями та потребами студентів. Визначено таку групу інтеграційних педагогічних технологій розвитку духовної зрілості: інтерактивні педагогічні технології «Дебати», «Круглі столи», «Акваріум», технологія діалогу культур, технологія проведення дискусій, технологія викладання дисциплін на основі інтегративного принципу В. Гербутова, технології емоційно-образного виховання Д. Кабалецького, В. Кірюшина, Б. Неменського, гуманно-особистісна педагогічна технологія В. Сухомлинського, концепція холістичної педагогіки у технології інтеграції освіти [6].

Вияви емпатії, толерантності та впевненості у собі, прийняття інтересів інших на стадії консолідації думок, відпрацювання єдиних або компромісних позицій, формування діалогічної свідомості, мислення, стратегій співіснування та взаємодії у вирішенні освітньо-професійних проблем, піднесених до рівня «вічних» проблем людства, набуття досвіду естетичних переживань і

почуттів, постійне духовне спілкування викладачів зі студентами як однодумцями, спільне переживання з ними успіхів і невдач, зв'язок майбутніх учителів у душі широкої соціальної комунікації із внутрішнім і зовнішнім життям соціуму суттєво сприяли зростанню рівня задоволення студентами взаєминами з учасниками освітнього простору, виявам ставлення учасників дискусій до точок зору інших як таких, що мають право на існування, набуттю здатності притягувати до себе людей і знаходити з ними спільну мову.

Ефективність застосування системи педагогічних технологій у розвитку духовної зрілості майбутніх учителів визначається особистісними якостями та професіоналізмом викладацького складу педагогічного закладу вищої освіти та володінням технікою суб'єкт-суб'єктної взаємодії з усіма учасниками освітньої діяльності.

Висновки. Результати дослідження засвідчують досягнення його мети та вирішення поставлених завдань, що стало підґрунтям для формулювання таких висновків:

Визначено сутність та структуру багатокomпонентного феномену «розвиток духовної зрілості майбутнього вчителя», становлення складників якого здійснюється на підставі диференціації концептуальних підходів, що є найбільш ефективними і дієвими в діапазоні їх продуктивного використання у становленні компонентів розвитку духовної зрілості майбутніх учителів. Доведено, що дієвість розвитку духовної зрілості може бути забезпечена лише комплексним використанням тих концептуальних підходів до розвитку зрілості особистості, які показали свою ефективність у межах досягнення певними скоординованими стратегіями окремих завдань розвитку духовної зрілості.

Розроблено та науково обґрунтовано концепцію розвитку духовної зрілості майбутніх учителів на засадах наявних структурних концепцій зрілості особистості, розроблених світовою персонологією в психодинамічній теорії особистості З. Фрейда, індивідуальній теорії особистості А. Адлера, гуманістичній теорії особистості Е. Фромма, соціокультурній теорії особистості К. Хорні, диспозиційній теорії особистості Г. Олпорта, біхевіористичному підході теорії особистості Б. Скіннера, когнітивній теорії особистості Дж. Келлі, гуманістичному напрямі в теорії особистості А. Маслоу, феноменологічному підході в теорії особистості К. Роджерса.

З'ясовано психолого-педагогічні основи розвитку духовної зрілості майбутніх учителів. На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку духовної зрілості майбутніх учителів встановлено два домінуючі способи впливу на особистість: визнання пріоритету особливих, індивідуальних ознак особистості над узагальненим соціальним замовленням суспільства та пріоритет загальних соціальних вимог над різноманітністю підходів особи-

стісно зорієнтованої спрямованості професійної підготовки. Поєднання цих двох підходів на засадах синергетичної методології забезпечує все багатство становлення компонентів розвитку духовної зрілості майбутнього вчителя, полегшує знаходження кожною особистістю свого місця у професійно-педагогічній діяльності, починаючи від усвідомлення власних освітніх можливостей, прагнень і завершуючи прийняттям соціального замовлення суспільства на професійну готовність вчителя.

Визначено компоненти розвитку духовної зрілості майбутніх учителів, зокрема: близькість, контактність, потреба у спілкуванні, піклуванні та повага до інших, колективізм, відкритість і доброзичливість у ставленні до людей, терпимість і толерантність, емпатія та глибинність переживань, гармонія з оточенням, розуміння сенсу життя, потреба у духовній близькості з іншими. Рівні розвитку духовної зрілості майбутніх учителів визначалися за критеріями якості їхньої професійної підготовки, а саме: за професійною спрямованістю та креативністю у вияві її складників. Визначено та схарактеризовано п'ять рівнів розвитку духовної зрілості майбутніх учителів: відмінний; дуже добрий; добрий; достатній; задовільний.

Обґрунтовано особливості періодизації розвитку духовної зрілості майбутніх учителів в освітньому просторі педагогічного закладу вищої освіти за трьома провідними етапами: адаптації (опанування чинними на окремих етапах і формах допрофесійної підготовки нормативними вимогами освітньо-професійної діяльності), індивідуалізації (пошук засобів і способів вираження майбутніми вчителями своєї індивідуальності та її фіксації у навчально-професійній діяльності) та інтеграції (прийняття освітнім простором індивідуальних особистісно-професійних виявів або трансформація цього простору згідно з індивідуальними прагненнями майбутніх учителів).

Обґрунтовано систему педагогічних технологій розвитку духовної зрілості майбутніх учителів, що містить підсистему технологій адаптації, які забезпечують оволодіння чинними навчально-професійними нормами й опанування прийомами та засобами навчально-професійної діяльності. Відповідно до концептуальних підходів щодо розвитку зрілості особистості та з урахуванням провідних ознак етапу адаптації у дослідженні визначено педагогічні технології розвитку духовної зрілості: технології особистісно орієнтованого навчання та педагогіки співробітництва.

Другою підсистемою є технології індивідуалізації, що активізують пошук майбутнім учителем засобів і способів вираження своєї індивідуальності та її фіксації у навчально-професійній діяльності. Реалізація потреби ідеального представлення себе в освітньо-професійному просторі мобілізувала власний особистісно-професійний потенціал студента для вияву своєї індивідуальності за допомогою групи з 5 педагогічних технологій розвитку духовної зріло-

сті: авторська технологія викладання навчальних дисциплін В. Ільїна, технологія освітніх парків М. Балабана, технологія колективного способу навчання М. Мкртчяна, технологія цілісної моделі вільної освіти Т. Войтенко, інтерактивні технології тренінгів особистісного зростання.

Третьою підсистемою є технології інтеграції, які сприяють прийняттю (або неприйняттю) освітнім простором, у якому відбувається професійна підготовка, індивідуальних виявів майбутнього вчителя. Етап інтеграції майбутніх учителів до освітнього простору передбачає застосування педагогічних технологій приведення індивідуальних відмінностей студентів у відповідність до вимог освітнього простору педагогічного закладу вищої освіти або конструктивної зміни цього простору, згідно з індивідуальними освітньо-професійними прагненнями та потребами студентів. Визначено групу з 11 педагогічних технологій розвитку духовної зрілості: інтерактивні педагогічні технології «Дебати», «Круглі столи», «Акваріум», технологія діалогу культур, технологія проведення дискусій, технологія викладання дисциплін на основі інтегративного принципу В. Гербутова, технології емоційно-образного виховання Д. Кабалевського, В. Кірюшина, Б. Неменського, гуманно-особистісна педагогічна технологія В. Сухомлинського, концепція холістичної педагогіки у технології інтеграції освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення теоретико-методичних засад розвитку духовної зрілості випускників педагогічних вищих навчальних закладів у віковий період ранньої зрілості (23–26 років) у процесі їхньої адаптації, індивідуалізації та інтеграції на первинних педагогічних посадах в освітньому просторі загальноосвітніх навчальних закладів. Результатом цього стане створення задекларованої Державною програмою «Вчитель» системи неперервної педагогічної освіти протягом усього життя з урахуванням вимог сучасного інформаційно-технологічного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). Київ; Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. 64 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : [монографія] / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «K.I.C.», 2004. 112 с.
3. Петровский А. В., Авраменкова В. В. и др. Социальная психология : [учебное пособие] / Под ред. А. В. Петровского. Москва : Просвещение, 1987. 224 с.
4. Петровский А. В. Основы теоретической психологии. Москва : ИНФРА-М, 1998. 528 с.

5. Про методичні рекомендації щодо запровадження Європейської кредитно-трансферної системи та її ключових документів у вищих навчальних закладах / Лист МОН № 1/9-119 від 26.02.10 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6810/
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : В 2 т. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с. – (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).
7. Хьелл Л. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 607с.
8. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности. Психологический журнал. 1981. № 4. С. 141–149.

Transliteration of References:

1. Dovidnyk korystuvacha Yevropeys'koyi kredytno-transfernoyi systemy (YEKT·S). Kyiv; L'viv : NU «L'vivs'ka politehnika», 2009. 64 s.
2. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasnyy osviti : svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy : [monohrafiya] / Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv : «K.I.S.», 2004. 112 s.
3. Petrovsky A. V., Avramenkova V. V. et al. Social psychology: [textbook] / Ed. A. V. Petrovsky. Moscow: Education, 1987.224 p.
4. Petrovsky A. V. Foundations of theoretical psychology. Moscow: INFRA-M, 1998.528 p.
5. Pro metodychni rekomendatsiyi shchodo zaprovadzhennya Yevropeys'koyi kredytno-transfernoyi systemy ta yiyi klyuchovykh dokumentiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh / Lyst MON № 1/9-119 vid 26.02.10 roku. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6810/
6. Selevko G. K. Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologiy : V 2 t. Moskva : NII shkol'nykh tekhnologiy, 2006. T. 1. 816 s. – (Seriya «Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologiy»).
7. KH'yell L. Teorii lichnosti. Sankt-Peterburg : Piter, 2007. 607s.
8. Yakobson P. M. Psikhologicheskiye komponenty i kriterii stanovlennya zreloy lichnosti. Psikhologicheskiy zhurnal. 1981. № 4. S. 141–149.

TSYNA Andriy Yuriyovych,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Technological Education, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

TSYNA Valentyna Ivanivna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the

Department of General Pedagogy and Andragogy, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

VOLYK Ilya Anatoliyovych,

graduate student of the Department of General Pedagogy and Andragogy, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

ZAKHAROV Vitaliy Serhiyovych,

graduate student of the Department of General Pedagogy and Andragogy, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

SAVCHENKO Anastasia Hryhorivna,

graduate student of the Department of Theory and Methods of Technological Education, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

E-mail: ajut1959@gmail.com

**PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SPIRITUAL
MATURITY OF FUTURE TEACHERS**